

Н. Б. БУРДО

ПРЯСЛА З ПІЗНЬОТРИПІЛЬСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ ТРОЯНІВ

Проаналізовано мало вивчену категорію знахідок — керамічні прясла з розкопок пізньотрипільського поселення Троянів у Східній Волині.

Ключові слова: *пізньотрипільля, Троянів, прясла, орнаментация.*

ВСТУП

Поселення біля с. Троянів на Житомирщині розташовано на околиці в ур. Горіхова Гора, на високому останці плато правого берега р. Гнилоп'ять (рис. 1: 1). Це — епонімна пам'ятка, що дала назву локальній троянівській групі (типу) етапу Трипільля СІІ. Саме тоді трипільські поселення з'явилися на теренах Волинського Полісся. Колекція з розкопок на поселенні, які провадив у 1950-ті рр. М. М. Шмаглій (НФ № ІІ/362), зберігається у Наукових фондах ІА НАНУ (Бурдо 2007, с. 82).

До матеріалів поселення Троянів неодноразово зверталися дослідники пізнього Трипільля (Шмаглій 1960; Дергачев 1980, с. 124—127), особливо у зв'язку з проблемою трансформації трипільської культури на фінальному етапі та її контактів з культурами Баден і лійчастого посуду (Videiko 2000, р. 32—36). Та загалом колекція з Троянова лишається слабо вивченою, небагато її матеріалів і опубліковано (Відейко 2004, с. 552—554). Власне поселенню присвячено єдину коротку попередню публікацію авторів розкопок (Белановская, Шмаглій 1959).

ХАРАКТЕРИСТИКА ПАМ'ЯТКИ І КОНТЕКСТ ЗНАХІДОК

Поселення біля с. Троянів відкрив 1947 р. Р. І. Виезжев, розкопки 1956 р. здійснив Волин-
© Н. Б. БУРДО, 2020

ський загін Трипільської експедиції під керівництвом Т. Д. Білановської та М. М. Шмаглія, у 1957—58 рр. — Троянівський загін Трипільської експедиції на чолі з М. М. Шмаглієм.

Поселення займало площу 150 × 50 м на краю високого (27 м) останця плато, природно захищеного пагорба. Досліджено приблизно 2000 м² і зафіксовано залишки 35 об'єктів (частина об'єктів була зруйнована під час спорудження дамби). Характер об'єктів, виявлених у Троянові, суттєво відрізняється від типових для трипільської культури етапів А—СІ. Тут зафіксовано овальні в плані неглибокі котловани завдовжки до 9,0 м і завширшки до 3,5 м, які автори розкопок помилково інтерпретували як «півземлянки», а також ділянки культурного шару із скупченням різноманітних артефактів.

Згадані котловани слугували для видобутку глини, яку використовували при спорудженні наземних жител. Незначна глибина котлованів указує, що з них вибрали невеликі об'єми глини, що йшла на обмазку дерев'яних конструкцій споруд Троянова. Котловани були доволі інтенсивно насичені різноманітними знахідками, зокрема фрагментами кераміки, кістками тварин, виробами з кременю та каменю, шматками обпаленої глини, траплялися уламки жіночих статуєток, а також цілі та фрагментовані керамічні прясла. В усіх котлованах зафіксовано так зв. «вогнищеві плями» — круглої форми в діаметрі до 1,5 м ділянки пропеченого ґрунту з вклученням вугликів і попелу, теж насичені різноманітними знахідками. Заповнення цих заглиблень знахідками та наявність у них ділянок, де розпалювали вогнище, свідчить, що котловани-глинянки перетворювалися на культові ями та використовувалися для захоронення культового сміття — залишків жертвоприне-

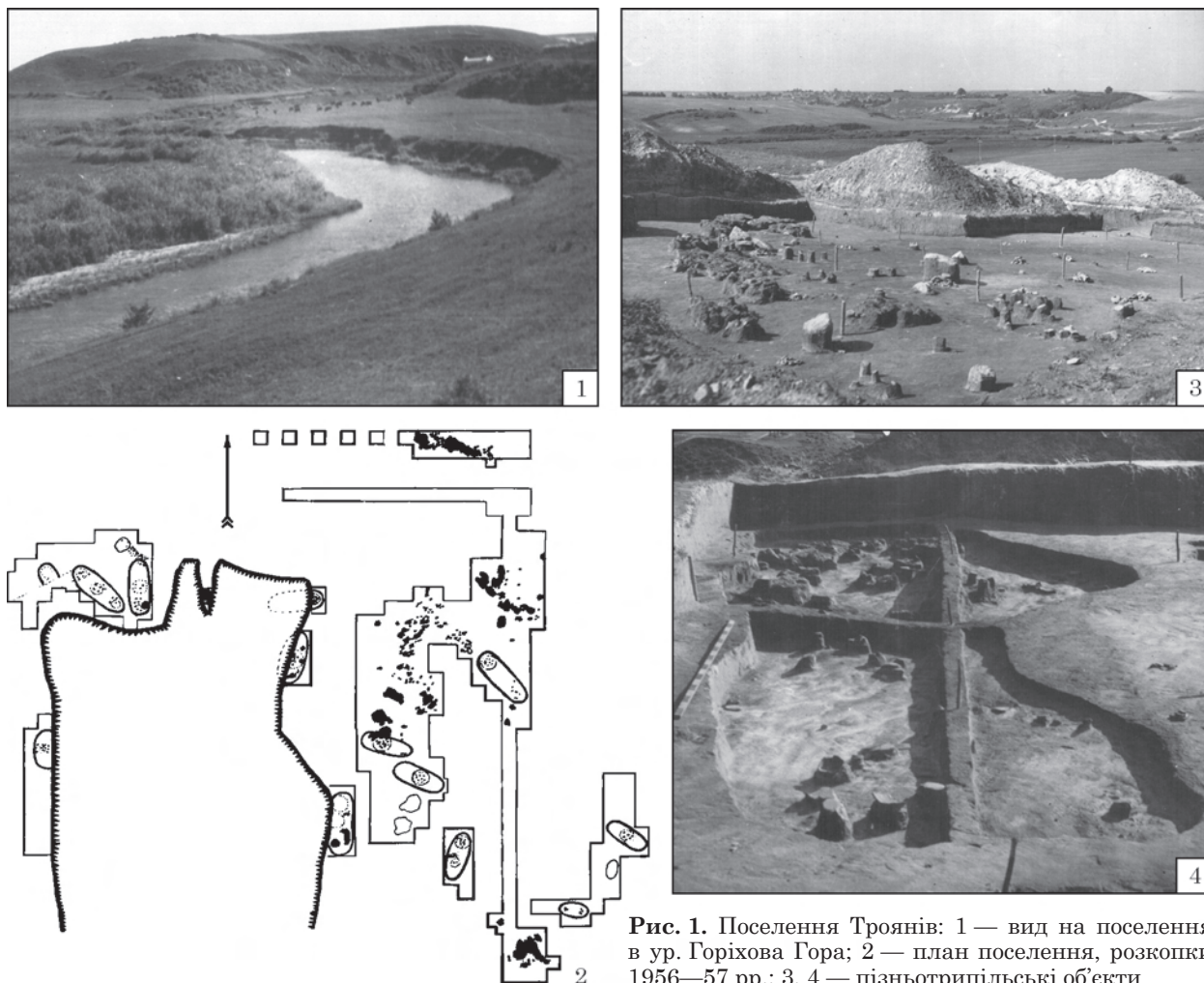

Рис. 1. Поселення Троянів: 1 — вид на поселення в ур. Горіхова Гора; 2 — план поселення, розкопки 1956—57 рр.; 3, 4 — пізньотрипільські об'єкти

сень. Подібні об'єкти виявлено на поселеннях Трипільля різних етапів (Бурдо, Видейко 2016).

На рівні давньої поверхні зафіксовано плями культурних залишків, до яких, окрім знахідок (фрагменти кераміки, вироби з кременю та каменю, кістки тварин, фрагменти антропоморфних статуєток, прясла та важки до ткацького верстата), входили скупчення обпаленої глини різного характеру. Залягання шматків обпаленої глиняної обмазки з рослинними домішками вважали залишками печей та / або стін жител. На цій обмазці траплялися відбитки прутів. Указано також глиняні «підвищення», що склалися з шару обпаленої глини, зверху вирівняної, червоного кольору, а знизу з відбитками дерева чорного кольору. Ці об'єкти, на думку авторів розкопок, могли бути черенями печей, а обмазка з відбитками дерева походила від дерев'яного каркасу печі. Залягання обпаленої глини супроводжували знахідки зернотерок і розтирачів, а також значна кількість фрагментів кераміки. Скупчення культурного шару оголосили «житловими плямами», що лишилися від наземних жител із земляною долівкою та обмазаними глиною стінами.

Завважимо, що скупчення шматків обмазки утворювали окремі аморфні в плані плями та

супроводжувалися різноманітними артефактами (рис. 1: 3, 4), що унеможливило точно визначити форму і конструкцію жител. Найбільша довжина та найбільша ширина їх становили до 10,5 і 4,5 м, відповідно, що співпадає з параметрами трипільських глинобитних жител середнього розміру. Проте характер архітектурних решток у Троянові відповідає традиційним для Трипільля житлам з дерева. У таких житлах були глиняні підвищення — вогнища, а для обмазки дерев'яних конструкцій використовували мінімальну кількість глини. Коли поселення спалювали у ритуальній пожежі, дерево швидко вигорало, а обмазка не встигала дуже обпалитися та погано збереглася.

М. М. Шмаглій намагався встановити планування розкопаних об'єктів, виходячи з припущення, що заглиблення — це залишки «півземлянок», а «житлові плями» — глинобитних наземних жител (рис. 1: 2). По аналогії з іншими трипільськими поселеннями, дослідник припускав, що загалом забудова Троянова могла складатися з трьох концентричних кіл будівель (Шмаглій 1960, с. 54—55).

Утім, характер розкопаних об'єктів не дає достатніх підстав для таких висновків. Хаотичне розташування котлованів-глинянок і залишків

наземних будівель уможливило припустити наявність у Троянові двох пізньотрипільських будівельних горизонтів, що відображають два періоди заселення території поселення. Таке припущення підтверджується зафіксованим в деяких випадках заляганням скупчень обпаленої глини та підвищень вище заглиблень. Наявність слідів заселення пагорба у період раннього залізного віку ускладнювало інтерпретацію пізньотрипільських об'єктів і культурного шару загалом.

Під час розкопок у Троянові цілі прясла та фрагменти їх, як і уламки верхніх і нижніх частин антропоморфних фігурок, траплялися групами або поодиноці та, як і інші знахідки, залягали безсистемно. Колекція керамічних прясел з Троянова — найбільша серед пізньотрипільських, вона налічує понад 200 од., третина з яких — цілі, решта у фрагментах. Тут слід заважити, що розкопана площа цього поселення — найбільша порівняно з іншими пам'ятками Трипілья СП.

У середньому в Троянові одне прясло припадає на 10 м² розкопаної площі, що становить порівняно високий показник. Подібну насиченість культурного шару пряслами можна порівняти з поселенням Грудек-Надбужний культури лійчастого посуду, де на 10 м² припадає приблизно три прясла, проте це багатшарова пам'ятка з кількома горизонтами культури лійчастого посуду (Gumiński 1989, s. 102). Така значна кількість прясел у Троянові дивує, а також уможливило запропонувати класифікацію цих керамічних виробів.

ТЕХНОЛОГІЯ ВИГОТОВЛЕННЯ ПРЯСЕЛ

Прясла з Троянова виготовлено з щільної тонкоструктурної маси, що відповідає керамічному тісту провідної групи кераміки на цьому поселенні. У глині помічено мікроскопічні мінеральні золотисті природні домішки, характерні для всіх глиняних виробів з Троянова, крім розписного посуду. Є також мікроскопічні сліди вигорілої органіки, вірогідно, також природні. У деяких прясел до формувальної маси додано доволі великого розміру мінеральні домішки, іноді — товчені черепашки. Маса прясел після обпалу набула сірого кольору, значне число виробів вкрито тонкоструктурною глиною бежевого або жовтого кольору, іноді помітні сліди червоної фарби.

Прясло формували з одного шматка глини, у сирому сформованому виробі робили отвір для насаджування на веретено. Діаметр отвору залежав від розміру прясла, у великих він був до 8—10 мм, у маленьких — 5—6 мм. Поверхню прясел ретельно заглажено. Усі їх якісно обпалили в окислювальному або відновлювальному режимі, хоча не виключено, що прясла з окислювальним обпалом — це наслідок дії

пожежі під час спалювання жител, себто повторного обпалу. Більшість прясел не декоровано, орнаментовані становлять приблизно 25 % виробів.

ТИПОЛОГІЯ ТА ДЕКОР ПРЯСЕЛ

Стилістичні особливості декору прясел з Троянова встановлено за результатами аналізу 56 цілих і фрагментів прясел з орнаментом. Для оздоблення прясел використано два основні прийоми — прокреслені лінії та дрібні наколи дуже тонким інструментом на зразок голки. У декорі деяких прясел використано обидва способи.

За розмірами прясла умовно можна розділити на великі, середні та малі, їхній діаметр, відповідно, становить приблизно 55, 40 і 30 мм. Висота прясел коливається від 20 до 35 мм. Співвідношення між висотою та діаметром прясел — нестале, але діаметр приблизно вдвічі більший за висоту. Вага прясел залежить не лише від діаметра, але й висоти виробу. Вона коливається приблизно від 20 до 45 г.

Як відомо, керамічні прясла — не самостійні знаряддя, а частина веретена, яке найчастіше робили з дерева. Прясло використовували як тягарець, що надавав веретену сталості й рівномірності обертання (рис. 4: I, 1). Хоча відомо чимало способів прядіння без застосування прясла, та, якщо з пряслом, воно входило в конструкцію дерев'яного веретена (рис. 4: I, 2). Завважимо, що значна кількість знахідок прясел у Троянові перечить суто утилітарній функції таких виробів, як і символічний декор на них.

Форма прясла жодним чином не впливає на його якості в роботі. Важливим параметром є вага, що залежить від властивостей волокон, з яких виготовляють пряжу. Форма троянівських прясел не була стандартизованою, але здебільшого вони зводяться до конічної (рис. 2: III, 1—4) або біконічної форми (рис. 2: III, 5—12) з різними пропорціями діаметра та висоти виробу, з плавним або різким профілем. Формально виділені морфологічні типи, не утворюють будь-яких стійких груп. Не виявлено також закономірностей між формою прясел та їхнім декором (рис. 2. III).

Маючи різний профіль по вертикалі, прясла в горизонтальній проекції — всі дископодібні. На троянівських декорованих пряслах є лише одна орнаментальна зона — з одного боку диска, конусом догори, що сприймається як верхня. Тільки поодинокі вироби орнаментовано рядами наколів по краю диска або на нижньому боці (рис. 3: 21, 22). Прясла конічної форми завжди насаджують на веретено верхівкою конуса вниз (рис. 4: I, 1). Таким чином, на закріпленому на веретені пряслі зображення на ньому постає перевернутим (рис. 4: I, 3—5).

Звернемо увагу, що з трипільських поселень Паволоч і Райки (Черныш 1982, табл.

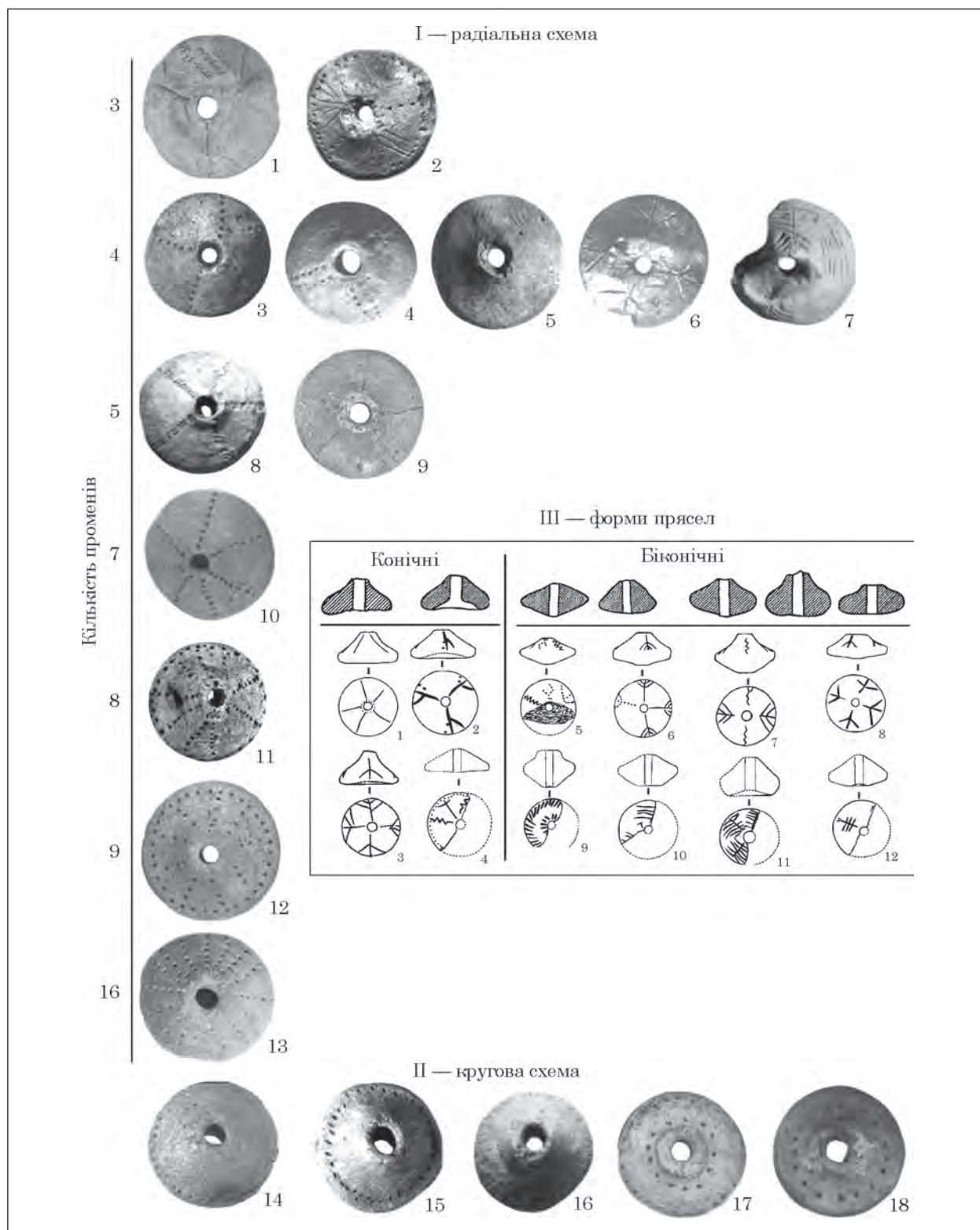

Рис. 2. Поселення Троянів, орнаментальні схеми та морфологічна класифікація прясел

LXXXIII: 7, 8) походять прясла із схематичним зображенням тварин, що мають, так би мовити, природний (правильний) вигляд, якщо прясло лежить на площині конічною частиною догори. Таке розміщення рисунка підтверджує не так утилітарне, як ритуальне призначення пізньотрипільських прясел.

Найчастіше прясла з Троянова орнаментовано наколами (27 екз.), власне дрібними ямками, нанесеними тонким знаряддям (рис. 2: I, 3, 4, 10—13 і II, 14—18; 3: 21, 22, 25). Майже стільки ж орнаментовано лініями (23 екз.), виконаними по сирій глині тонкою загостреною паличкою, дрібною кісткою або мідною голкою

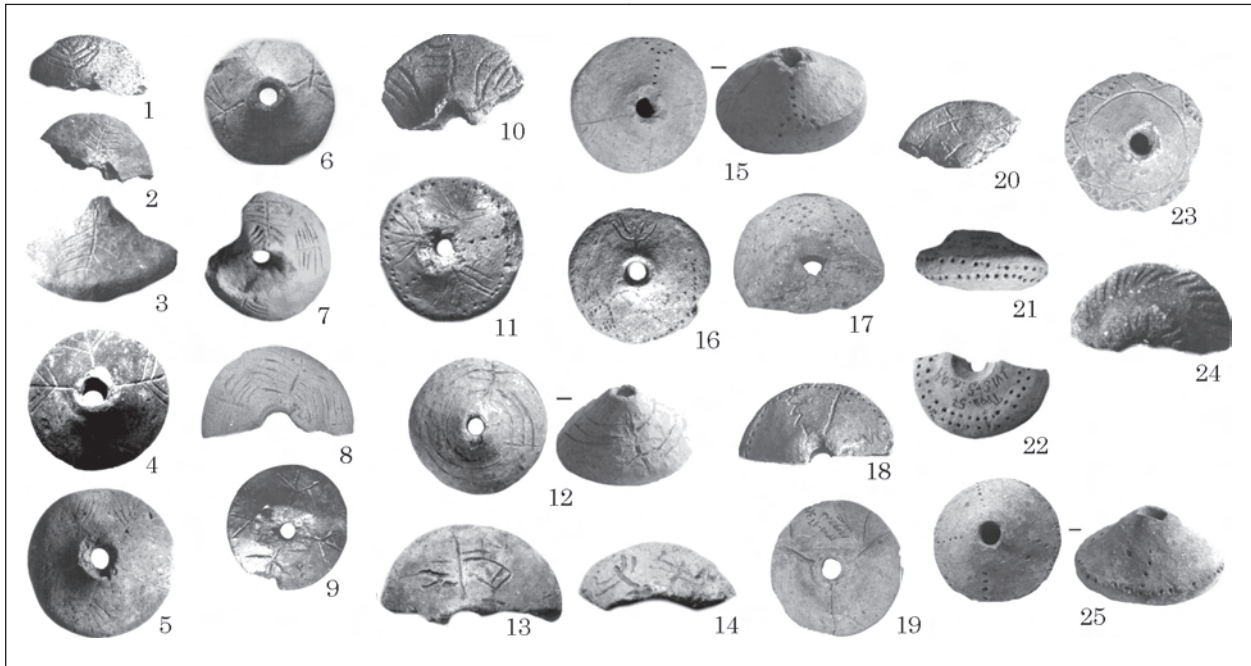

Рис. 3. Поселення Троянів, орнаментовані прясла

(рис. 2: I, 5—7, 9 і III, 1, 3, 7, 8, 10). Іноді лінії виконано недбало. В деяких випадках чітко простежено заповнення ліній візерунка білою пастозною фарбою (рис. 3: 4). Вірогідно, такий прийом використовували досить часто, але нанесена після обпалу прясел фарба не зберігається.

Менше прясел, на яких поєднано наколи і лінії (рис. 2: I, 2 і III, 2, 5, 6; 3, 11, 15—17, 18, 23). Поодинокими екземплярами представлено виробу з різного роду штампованим декором. На одному пряслі по краю нанесено відбитий гребінцевого штампа (рис. 2: II, 16), на іншому — відбитки дрібного штампа, що нагадують літеру М (рис. 2: I, 8).

Орнаментальні схеми на пряслах з Троянова можна розглянути, дивлячись зверху. Вони не залежать від техніки декору, хоча такий елемент, як «дерево», виконано лише у лінійній техніці. Для троянівських прясел прикметними є дві основні схеми орнаменту — радіальна (рис. 2: I) і кругова (рис. 2: II). Радіальна схема базується на променях, що розходяться від центрального отвору прясла. Промені виконано головно наколами (рис. 2: I, 3, 4, 10—13), зрідка — прокресленими лініями (рис. 2: III, 1). До радіальної схеми можна також віднести розміщення рослинної символіки та інших знаків, а також піктографічних малюнків (рис. 2: I, 2, 5—7 і III, 5—7).

Серед радіальних схем можна виділити тричленні (рис. 2: I, 1, 2), чотиричленні (рис. 2: I, 3—7), а також такі, що складаються з 5, 7, 8, 9 і 16 променів (рис. 2: I, 8—16). На одному пряслі хрестоподібна композиція має вигляд перехрещених стрічок з двох паралельних ліній, виконаних наколами (рис. 2: I, 4). Для рослин-

них символів типовою є компоновка з чотирьох «дерев», що ніби виростають з отвору у центрі прясла (рис. 2: I, 5—7). Радіальна орнаментальна схема, особливо у вигляді променів, є найприкметнішою для декору прясел раннього бронзового віку. Такі прясла трапляються у всіх локально-хронологічних групах Трипілья СІ, а також у культурах Городиштя-Ербічень (Dumitroaia 2000, fig. 25: 10, 11; 43: 11), лійчастого посуду (Пелещишин 1990, рис. 10: 20—23), Баден (Horváthova 2008, fig. 9; 10: 1; Zastawny 2008, fig. 6). Особливо популярною була радіальна схема в орнаменту прясел з поселення Грудек-Надбужний. Зв'язки цього поселення культури лійчастого посуду з Трипільям СІ засвідчено чисельними знахідками фрагментів розписної трипільської кераміки (Gumiński 1989, rys. 40, 53, 54, 58).

Кругова схема була не такою популярною в орнаменту троянівських прясел (рис. 2: II). Декор складався з 1—2 окружностей, створених наколами, які оточують отвір і йдуть по краю прясла. Крім троянівської групи, аналогічна схема трапляється на пряслах софіївської та гординештської груп Трипілья С ІІ, в культурах Городиштя-Ербічень (Dumitroaia 2000, fig. 40: 5) і Баден (Horváthova 2008, fig. 9: 12). Іноді радіальну та кругову схеми поєднано в одній орнаментальній композиції (рис. 2: I, 2, 11, 12 і III, 4; 3: 25).

Одним екземпляром представлено в Троянові прясло з негативно-позитивним візерунком у вигляді стрічки, яка опоясує його край. Розетку у вигляді зірки з дев'ятьма кінцями, утвореними дев'ятьма трикутниками, виконано прокресленими лініями і наколами, що облямовують їх (рис. 3: 23). На пряслі з пізньотри-

пільського поселення Хорів зображено зірку з п'ятьма променями, а на пряслі з могильника Чернин таку зірку утворюють ромби (Videiko 1995, fig. 9: 3). Аналогічний зіркоподібний декор трапляється на дисках культури Баден (Szmyt 2008, fig. 6: 1, 2).

ПІКТОГРАФІЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ

На багатьох орнаментованих пряслах з Троянова рисунки мають вигляд піктографічних зображень (Бурдо 2004). Вони не утворюють ритмічну симетричну композицію, типову для орнаменту, а складаються з окремих знаків, які можуть бути скомпоновані в традиційну орнаментальну схему. Піктограми на пряслах особливо є характерними для пам'яток троянівської групи, а в колекції власне Троянова маємо найбільшу кількість таких зразків.

Серед піктографічних зображень на пряслах з Троянова умовно можна виділити декілька типів рисунків. Типи виділено умовно не лише через фрагментарність матеріалу, а й через те, що рисунки складно згрупувати за єдиним принципом за розмаїття знаків і відносно незначну кількість відомих нам піктограм.

Найбільшим числом у Троянові представлено прясла з піктографічними рисунками,

в яких домінує знак, що, найвірогідніше, був символом рослинності. Це так звані «дерево» / «гілка» / «колос» / «ялинка» / «сосонка» тощо, об'єднані нами під назвою «рослина». Знак «рослина» складається із стовбура та гілок і завжди виступає у радіальних схемах. «Гілки дерева» найчастіше розташовано симетрично з обох боків. Їх може бути чотири (рис. 4: II, 6, 7), шість (рис. 4: II, 8, 9), вісім (рис. 4: II, 11) чи 10 (рис. 4: II, 12, 13). Іноді «гілки» прокреслено недбало і не симетрично, вони не утворюють класичну «ялинку», а розташовані паралельльно до горизонту (рис. 4: II, 13; 2: III, 10, 11).

Імовірно, що знак, який умовно називають «рогулька», також можна відносити до рослинної символіки, хоча водночас його можна вважати й знаком «оранта» — антропоморфної фігури з піднятими руками (рис. 4: II, 1—4). У Троянові знайдено прясло, на якому у вигляді прямого хреста нанесено чотири різні знаки: «рослина» («рогулька») з двома гілками, з трьома і дві з чотирма по-різному виконаними гілками (рис. 4: II, 1, 5—7; 2: III, 3). Таке поєднання елементів свідчить про правомірність віднесення «рогульки» до рослинної символіки.

Всі троянівські «дерева» виростають з центру прясла, який маркує отвір. Рисунок виконано

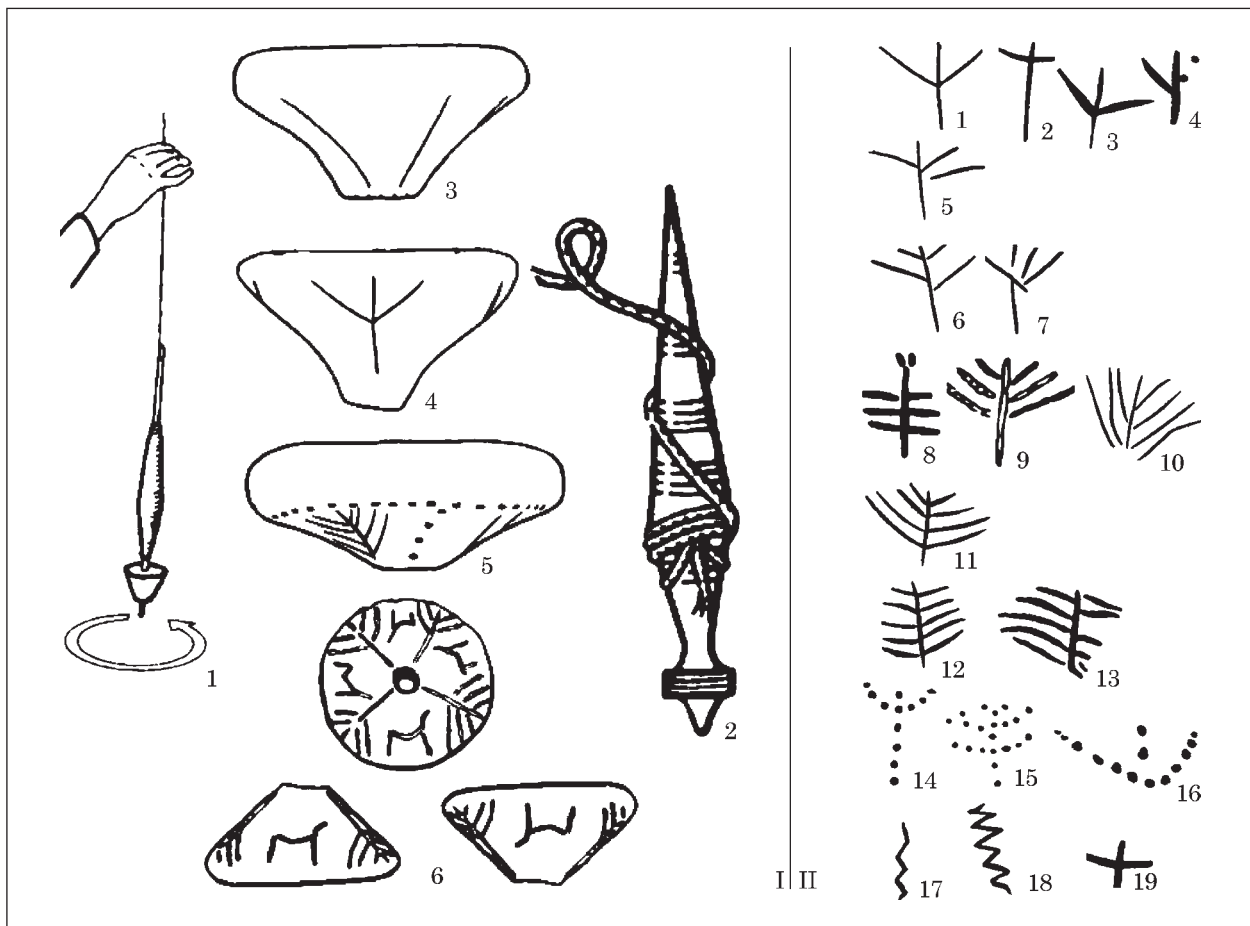

Рис. 4. Поселення Троянів, знакова система на пряслах

на конічній частині прясла, що постає як верхня. Відтак, якщо прясло лежить на горизонтальній поверхні чи його тримають конусом догори, то «рослину» зображено перевернутою догори (рис. 2: III, 2, 3, 6—8), якщо ж прясло насадити на веретено, рисунок сприйматиметься рівно навпаки — «рослина» постане в природному стані з піднятим догори гілками (рис. 4: I, 4, 5). Завважимо, що «рослини» з горизонтально розташованими «гілками» (рис. 2: III, 11), мають однаковий вигляд у будь-якому положенні. З поселення троянівської групи Паволоч (Макаревич 1952, табл. II: 6) походить конічне прясло з піктографічним зображенням радіальної схеми, де між чотирма «рослинами» стоять чотири тварини таким чином, що за нормального положення тварин, коли прясло лежить на площині, «дерева» постають у перевернутому стані, гілками вниз (рис. 4: I, 6). Це наводить на думку, що «рослини» на троянівських пряслах сприймалися як перевернуті, себто пов'язані з потойбічним світом.

Символи з наколів — такі само і їх виконано у тій же позиції, що й «дерева», тож їх можна трактувати і як «оранти», і рослинні символи (рис. 4: II, 14, 15). На одному троянівському пряслі в радіальній схемі зображено три «рослини» і «оранта» (рис. 2: III, 6).

Рослинні символи на двох пряслах виступають у сполученні із знаком зигзаг (рис. 4: II, 17, 18), який може бути символом змії та води (рис. 2: III, 4, 7). Зигзаг — рідкісний знак на пряслах Трипільля С II, його зафіксовано на поодиноких екземплярах, а також раз на пряслі культури Городиштя-Ербічень (Dumitroaia 2000, fig. 25: 11).

Лише на одному фрагменті прясла з Троянова маємо зображення хрестів (рис. 4: II, 19). На відміну від радіальної дещо асиметричної композиції з чотирьох хрестів на пряслі з Паволочі (Макаревич 1952, табл. II: 7), на троянівському фрагменті позицію хрестів не встановлено через малий фрагмент (рис. 3: 20).

В Троянові знайдено також фрагменти прясел з піктографічними знаками, які теж лишаються для нас незрозумілими (рис. 3: 12—14, 17).

ВИСНОВКИ

Найповніші аналогії троянівські прясла з піктограмами і за орнаментальними композиціями, і за символічними знаками мають на поселенні троянівської групи Паволоч. Знакова система троянівських прясел, за нашими спостереженнями, має спільні риси з орнаментальною таких виробів з інших пам'яток троянівської локально-хронологічної групи, а найближчі аналогії — серед прясел жванецької (бринзенської) групи Трипільля С II.

Аналіз керамічних прясел з Троянова дає підстави стверджувати, що вони були не лише

утилітарними предметами, їх використовували і в культовій практиці. Про це, на нашу думку, свідчать археологічний контекст знахідок прясел, а також значна кількість знахідок. Особливо яскравим проявом культового призначення виробів є декор прясел, який мав символічний зміст, а також піктографічні зображення на них.

З пряслами пізнього Трипільля та інших культурних угруповань раннього бронзового віку кінця IV — початку III тис. до н. е. виробів з Троянова поєднують морфологічні ознаки та подібні орнаментальні схеми. Втім, багато елементів декору є прикметними орнаментиці прясел конкретних локально-хронологічних груп Трипільля С II і через це цілком можуть виступати показниками ідентичності певних колективів зі спільними традиціями у сакральній сфері. Аналогії троянівським пряслам у різних культурних угрупованнях раннього бронзового віку свідчать про тісні міжкультурні зв'язки пізнього Трипільля з сусідами.

ЛІТЕРАТУРА

- Белановская, Т. Д., Шмаглий, Н. М. 1959. Позднетрипольское поселение у с. Троянова Житомирской области. *Краткие сообщения ИА АН УССР*, 8, с. 125-128.
- Бурдо, Н. Б. 2004. Піктограма. В: Відейко, М. Ю. (ред.). *Енциклопедія трипільської цивілізації*. Київ: Укрполіграфмедіа, II, с. 417.
- Бурдо, Н. Б. 2007. Колекції первісної доби. В: Сон, Н. О. (ред.). *Колекції Наукових фондів Інституту археології НАН України. Каталог*. Київ: Академперіодика, с. 31-106.
- Бурдо, Н. Б. 2018. Прясельця пізнього Трипільля — Троя(нів) та Троя. *Археологія*, 4, с. 67-78.
- Бурдо, Н. Б., Відейко, М. Ю. 2016. «Погребенные дома» и ритуал сожжения поселений Кукутень-Триполья. В: Черна, С., Говедарица, Б. (ред.). *Культурные взаимодействия. Динамика и смысл. Сборник статей в честь 60-летия И. В. Манзуры*. Кишинев: Stratum plus, с. 175-192.
- Відейко, М. Ю. 2004. Троянів. В: Відейко, М. Ю. (ред.). *Енциклопедія трипільської цивілізації*. Київ: Укрполіграфмедіа, II, с. 552-554.
- Дергачев, В. А. 1980. *Памятники позднего Триполья*. Кишинев: Штиинца.
- Макаревич, М. Л. 1952. Трипільське поселення біля с. Паволочі. *Археологічні пам'ятки Української РСР*, 4, с. 96-103.
- Пелецишин, Н. А. 1990. Племена культуры воонковидных сосудов. В: Черныш, А. П. (ред.). *Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (энеолит, бронза и раннее железо)*. Киев: Наукова думка, с. 35-43.
- Черныш, Е. К. 1982. Энеолит Правобережной Украины и Молдавии. В: Массон, В. М. (ред.). *Энеолит СССР*. Москва: Наука, с. 166-347.
- Шмаглий, Н. М. 1960. О планировке позднетрипольских поселений Восточной Волыни. *Краткие сообщения ИА АН УССР*, 9, с. 52-55.
- Dumitroaia, G. 2000. *Comunități preistorice din Nord-Estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*. Piatra-Neamț: Muzeul de Istorie Piatra Neamț. Biblioteca Memoriale Antiquitatis, VII.

Gumiński, W. 1989. *Grydek Nadbużny osada kultury pucharów lejkowatych*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Horváthová, E. 2008. About the Development of the Baden Culture in the Region of the Northern Tisza River in Slovakia. *Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa*, 4: Baden Complex and the Outside World, p. 111-130.

Szmyt, M. 2008. Baden Patterns in the Milieu of Globular Amphorae: Transformation, Incorporation and Long Continuity. A case study from the Kujavia region, Polish Lowland. *Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa*, 4: Baden Complex and the Outside World, p. 217-231.

Videiko, M. Yu. 1995. Archaeological characteristics of the Sofievka-type cemeteries. *Baltic-Pontic Studies*, 3, p. 15-134.

Videiko, M. Yu. 2000. Tripolie and the cultures of Central Europe: facts and character of interactions: 4200—2750 BC. *Baltic-Pontic Studies*, 9, p. 13-68.

Videiko, M. Yu. 2008. Baden Culture Influences to the East of the Carpathian Mountains. *Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa*, 4: Baden Complex and the Outside World, p. 289-297.

Zastawny, A. 2008. The Baden and Funnel Beaker-Baden Settlement in Lesser Poland. *Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa*, 4: Baden Complex and the Outside World, p. 177-188.

REFERENCES

Belanovskaia, T. D., Shmahlyi, N. M. 1959. Pozdnetrypolskoe poselenie u s. Troianova Zhytomyrskoi oblasti. *Kratkye soobshcheniya IA AN USSR*, 8, s. 125-128.

Burdo, N. B. 2004. Piktograma. In: Videiko, M. Yu. (ed.). *Entsyklopediia trypil'skoi tsyvilizatsii*. Kyiv: Ukrpolihrafmedia, II, s. 417.

Burdo, N. B. 2007. Kolektsii pervisnoi doby. In: Son, N. O. (ed.). *Kolektsii Naukovykh fondiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy. Katalog*. Kyiv: Akadempriodyka, s. 31-106.

Burdo, N. B. 2018. Priaseltia piznoho Trypillia — Troia(niv) ta Troia. *Arkheolohiia*, 4, s. 67-78.

Burdo, N. B., Videiko, M. Yu. 2016. «Pohrebennye doma» i ritual sozhzheniya poseleniy Kukuten-Tripolia. In: Tserna, S., Hovedarytsa, B. (eds.). *Kulturnye vzaymodeistviya. Dynamika y smysl. Sbornik statei v chest 60-letiya Y. V. Manzyry*. Kyshynev: Stratum plus, s. 175-192.

Videiko, M. Yu. 2004. Troianiv. In: Videiko M. Yu. (ed.). *Entsyklopediia trypil'skoi tsyvilizatsii*. Kyiv: Ukrpolihrafmedia, II, s. 552-554.

Derhachev, V. A. 1980. *Pamiatnyky pozdneho Trypolia*. Kyshynev: Shtiintsa.

Makarevych, M. L. 1952. Trypilske poseleння bilia s. Pavolochi. *Arkheolohichni pam'iatky Ukrain'skoi RSR*, 4, s. 96-103.

Peleshchysyn, N. A. 1990. Plemena kultury voronkovydykh sosudov. In: Chernysh, A. P. (ed.). *Arkheolohiia Prykarpattia, Voluni i Zakarpattia (eneolit, bronz i rannee zhelezo)*. Kiev: Naukova dumka, s. 35-43.

Chernysh, E. K. 1982. Eneolit Pravoberezhnoi Ukrainy i Moldavii. In: Masson, V. M. (ed.). *Eneolit SSSR*. Moskva: Nauka, s. 166-347.

Shmaglyi, N. M. 1960. O planirovke pozdnetrypolskikh poseleniy Vostochnoi Volyni. *Kratkye soobshcheniya IA AN USSR*, 9, s. 52-55.

Dumitroaia, G. 2000. *Comunități preistorice din Nord-Estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*. Piatra-Neamț: Muzeul de Istorie Piatra Neamț. Biblioteca Memoriale Antiquitatis, VII.

Gumiński, W. 1989. *Grydek Nadbużny osada kultury pucharów lejkowatych*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Horváthová, E. 2008. About the Development of the Baden Culture in the Region of the Northern Tisza River in Slovakia. *Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa*, 4: Baden Complex and the Outside World, p. 111-130.

Szmyt, M. 2008. Baden Patterns in the Milieu of Globular Amphorae: Transformation, Incorporation and Long Continuity. A case study from the Kujavia region, Polish Lowland. *Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa*, 4: Baden Complex and the Outside World, p. 217-231.

Videiko, M. Yu. 1995. Archaeological characteristics of the Sofievka-type cemeteries. *Baltic-Pontic Studies*, 3, p. 15-134.

Videiko, M. Yu. 2000. Tripolie and the cultures of Central Europe: facts and character of interactions: 4200—2750 BC. *Baltic-Pontic Studies*, 9, p. 13-68.

Videiko, M. Yu. 2008. Baden Culture Influences to the East of the Carpathian Mountains. *Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa*, 4: Baden Complex and the Outside World, p. 289-297.

Zastawny, A. 2008. The Baden and Funnel Beaker-Baden Settlement in Lesser Poland. *Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa*, 4: Baden Complex and the Outside World, p. 177-188.

N. B. Burdo

SPINDLE-WHORLS FROM THE LATE TRYPILLIA SETTLEMENT TROIANIV

At the Troianiv settlement more than 200 ceramic whole and fragmented spindle-whorls (SW) have been found. The size of the SW from Troianiv can be roughly divided into large, medium and small, with a diameter of approximately 55, 40 and 30 mm respectively. The height of the SW is from 2.0 to 3.5 cm. The weight of the SW ranges from about 20 up to 45 g.

The shape of the SW from Troianiv was not standardized. Their profiles are varied but they mostly come down to a conical or biconical shape.

Most of the SW has no decoration, only 56 items are ornamented. Two basic techniques are used to decorate — crossed lines and small needles made by very fine needle-shape tool. Only conical part on the Troianiv SW was covered by decoration.

There are two main schemes of ornamentation — the radial and the circular ones. Large number of the items has the pictographic images. Among them several types of drawings can be distinguished with the dominated sign that most likely acts as a symbol of vegetation. The plant symbols on the spears are in conjunction with the zigzag and cross signs. The analysis of Troianiv SW suggests that they were not only utilitarian objects but also used in cult practice.

With the SW from the Late Trypillia and other Early Bronze Age (EBA) cultural groups Troianiv items is definite unity by morphological features and decoration. However, many ornamental elements are inherent in the decoration of the SW from the specific locally-chronological groups of Trypillia CII and may indicate the identity of particular social collectives with common traditions in the sacral sphere. The analogies to the Troianiv SW in different EBA cultural groups testify to the close intercultural links between Late Trypillia and neighboring cultures.

Keywords: Late Trypillia, Troianiv, spindle-whorls, decoration.

Одержано 12.09.2019

БУРДО Наталія, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Інститут археології НАН України, пр. Героїв Сталінграда, 12, Київ, 04210, Україна.

BURDO Nataliia, Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher, the Institute of archaeology NAS of Ukraine, Heroiv Stalingrada ave., 12, Kyiv, 04210, Ukraine.

Orcid <https://orcid.org/0000-0003-4873-5092>; e-mail: nbburdo@gmail.com.